

УДК 351.72:347.73(477)

ДІАЛЕКТИКА ВИНИКНЕННЯ ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Бригінець О.О., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри фінансового права
Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної служби України

Стаття присвячена проблемам виникнення та введення в науковий обіг дефініції «фінансова безпека». Обґрунтовано, що виникло дане поняття досить давно, але в правовому вимірі розпочало знаходити своє відображення лише нещодавно.

Ключові слова: фінансова безпека, безпека, правове забезпечення фінансової безпеки держави.

Стаття посвящена проблемам возникновения и введения в научный оборот термина «финансовая безопасность». Обосновано, что возникло данное понятие достаточно давно, но в правовом измерении начало находить свое отражение лишь недавно.

Ключевые слова: финансовая безопасность, безопасность, правовое обеспечение финансовой безопасности государства.

Bryginets O.O. DIALECTIC OF ORIGIN AND THEORETICAL AND METHODOLOGICAL TOOL OF INVESTIGATION OF FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE

The article deals with the problems of occurrence and scientific introduction of the term „financial security”. It is proved that this conception appeared quite a while, but in legal dimension it began to reflect only recently.

Key words: financial security, security, legal provision of financial security of the state.

Постановка проблеми. У сучасних тенденціях розвитку суспільства ключову роль відіграє система безпеки держави (насамперед, – фінансової) як базової економічної безпеки країни в цілому. Це обумовлено низкою негативних процесів, що відбуваються в сучасному секторі економіки. Питання щодо регулювання фінансової безпеки держави є особливо актуальним для держав з транзитною економікою, в яких система державних фінансів не є достатньо стійкою, що характерно для України. Проблема фінансової безпеки держави на даний час набула особливої гостроти. Вирішення її стає першочерговим завданням для українського суспільства.

Ступінь розробленості проблеми. Потрібно відзначити, що у вітчизняній науковій літературі досить багато наукових публікацій, які присвячені дослідженню фінансової безпеки держави. Детально дану тематику досліджували такі визначні вчені, як Амитан В.Н., Барановський О.І., Бурцев В.В., Єрмошенко Н.І., Луцик-Дубова Т.О., Макарик О.В., Маковская Е.А., Марина А.С., Миколайчук А.Б., Тихонова О.В., Шолохова Е.В. та ін.

У публікаціях вищезгаданих науковців описано переважно особливості регулювання фінансової безпеки держави, але практично не приділяється уваги правовому забезпеченню даної діяльності.

Метою статті є визначення місця та ролі фінансової безпеки держави як наукового поняття та його правового забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Розуміння сутності та важливості фінансової безпеки необхідно розпочати з дослідження та вивчення основоположних категорій, які утворюють зміст даної дефініції, зокрема такого поняття, як «безпека». Категорія «безпека» є загальноживовою. У різних словосполученнях вона відіграє ключову роль, та використовують її не

тільки на побутовому рівні (наприклад, «безпека життєдіяльності»), але й на законодавчому. Таким чином, законодавець використовує вказаний термін у багатьох нормативно-правових актах. Наприклад, окремі норми Основного Закону нашої держави стосуються безпеки людини, економічної та інформаційної безпеки [1], Закон України «Про основи національної безпеки» визначає основні заходи державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності [2], Закон України «Про дорожній рух» визначає правові та соціальні основи дорожнього руху з метою захисту життя і здоров'я громадян, створення безпечних і комфортних умов для учасників руху [3], Закон України «Про охорону праці» тлумачить основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я в процесі трудової діяльності [4], в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» говориться про те, що охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України [5]. Наведений перелік нормативно-правових актів, які вміщують поняття «безпека», не є вичерпним, адже й інші законодавчі документи тлумачать та використовують вказаний термін.

Для з'ясування сутності поняття «безпека» варто звернутися до його етимології. Як укаzano в науковій літературі, поняття «безпека» почали вживати ще в кінці XII століття. Варто зауважити, що термін «безпека» не є виключно правовим. Але, незважаючи на те, що він вживається в повсякденному житті, необхід-

но говорити про його спеціальне наповнення юридичного характеру, що відображає особливі риси правової дійсності.

Якщо говорити про фінансову безпеку як ключовий сегмент економічної безпеки, то варто зауважити, що це якісно новий термін, розробка якого обумовлена негативними тенденціями в сучасній фінансовій системі держави та необхідністю прийняття нової стратегії національної безпеки України. Адже розвиток світу йде шляхом глобалізації всіх сфер міжнародного життя, яке відрізняється високим динамізмом і взаємозалежністю подій. Між державами загострилися протиріччя, пов'язані з нерівномірністю розвитку в результаті глобалізаційних процесів, поглибленням розриву між рівнями добробуту країн. Цінності та моделі розвитку стали предметом глобальної конкуренції. Зросла вразливість усіх членів міжнародного співтовариства перед обличчям нових викликів та загроз. У результаті зміцнення нових центрів економічного зростання і політичного впливу складається якісно нова геополітична ситуація. Формується тенденція до пошуку вирішення наявних проблем та врегулювання кризових ситуацій на регіональній основі без участі нерегіональних сил.

Влучно стверджує Т.О. Луцик-Дубова, вказуючи, що одним з основоположних чинників незалежності суверенної держави за сучасних умов господарювання є стан її фінансової безпеки [6], що зумовлює необхідність у належному врегулюванні та функціонуванні даної сфери. Таким чином, в умовах сьогодення значна частина системи наукових знань із приводу методології визначення категорії «фінансова безпека» продовжує формуватись. Певні елементи даної категорії носять незавершений характер. У першу чергу, до них можна віднести прогалини, які виникають під час дослідження загроз, що заважають забезпеченню належного стану фінансової безпеки. Також це стосується й управління комплексом заходів, які забезпечують підтримання належного рівня фінансової безпеки держави.

Досить ускладнюється процес дослідження окремих елементів фінансової безпеки і тим, що вітчизняне законодавство належним чином не дає чіткого визначення поняття «фінансова безпека». Варто зауважити, що в ньому також відсутні поняття «фінансова безпека держави», «правове регулювання фінансової безпеки держави» та «правове забезпечення фінансової системи держави». Відсутність тлумачення законодавцем низки важливих понять призводить до правових прогалин, які спричиняють розвиток проблеми в діяльності держави.

Регулювання фінансової безпеки держави є пріоритетним завданням для нашої держави. Проблемні регулювання фінансової безпеки держави вже досить давно вивчаються різними дослідниками. Зараз практично відсутні спеціальні дослідження з цієї тематики. Але існує досить широка методична база, на яку можна спиратися, досліджуючи фінансову безпеку. Проблематика фінансової безпеки держави була предметом дослідження бага-

тьох учених, проте в аналізі проблеми фінансової безпеки держави залишається чимало невирішених питань.

У Сучасному економічному словнику поняття «фінансова безпека» визначається як «створення умов стійкого, надійного функціонування фінансової системи країни, держави, регіону, що запобігають виникненню фінансової кризи, дефолту, деструкції фінансових потоків, збоїв у забезпеченні основних учасників економічної діяльності фінансовими ресурсами, порушення стабільності грошового обігу» [7].

Пропонуємо розглянути позиції науковців щодо тлумачення терміну «фінансова безпека». Так, В.В. Бурцев визначає фінансову безпеку як провідний елемент економічної безпеки держави [8]. Дійсно, за сучасних умов глобалізації світової економіки вплив світових фінансових систем на будь-яку державу здійснюється комплексно та системно. У той самий час ми погоджуємося з думкою О.В. Тихонової, яка пропонує розуміти під фінансовою безпекою відсутність ризику ймовірного заподіяння неприпустимої шкоди фінансовій системі держави [9].

Економічний енциклопедичний словник пропонує нам тлумачення терміну «фінансова безпека держави», визначаючи, що це – стан розвитку та функціонування фінансової системи, для якого властива стійка національна валюта, стабільне й динамічне економічне зростання (за низьких темпів інфляції або її відсутності), а внутрішній і, насамперед, зовнішній борг не загрожують фінансовій системі крахом, внаслідок чого фінансові ресурси країни ефективно використовуються в інтересах окремої людини, трудового колективу, різних соціальних верств і груп та всього суспільства [10].

Визначенням дефініції «фінансова безпека держави» займалося багато дослідників, її тлумачили як стан фінансів і фінансових інститутів, за якого забезпечується гарантований захист національних економічних інтересів, гармонічний та соціально спрямований розвиток національної економіки, фінансової системи та всієї сукупності фінансових відносин і процесів у державі, готовність і здатність фінансових інститутів створювати механізми реалізації і захисту інтересів розвитку національних фінансів, підтримка соціально-політичної стабільності суспільства, так само формується необхідний і достатній економічний потенціал і фінансові умови для збереження цілісності й єдності фінансової системи навіть за найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів й успішного протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам фінансової безпеки [11].

Цікавою є позиція А. Миколайчука, який фінансову безпеку держави визначає як сукупність соціально-економічних і правових відносин, що забезпечують такий фінансовий стан, за якого виявляється стійкість до зовнішніх загроз і ризиків за умов раціонального використання своїх фінансових ресурсів [12]. Фінансова безпека держави є складною багаторівневою системою, яка включає бюджетну, валютну, грошово-кредитну, боргову

безпеки, безпеку страхового ринку та безпеку фондового ринку, що у своїй науковій роботі відзначає О. Савицька [13].

В. Шлемко фінансову безпеку держави визначає як стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [14].

На думку О. Барановського, фінансова безпека держави виступає важливою складовою частиною економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів, ступінь захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин, стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання [15].

О. Макарик вказує на те, що фінансова безпека держави являє собою ступінь захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин; іншими словами – це рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, верств населення, підприємства, організації, установи, регіону, галузі, сектора економіки, ринку, держави, суспільства, міждержавних утворень, світового співтовариства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань; стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної, митно-тарифної та фондової систем, а також системи ціноутворення, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю відвернути зовнішню фінансову експансію, забезпечити фінансову стійкість (стабільність), ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання; якість фінансових інструментів і послуг, що запобігає негативному впливу можливих прорахунків і прямих зловживань на фінансовий стан наявних і потенційних клієнтів, а також гарантує (в разі потреби) повернення вкладених коштів [16].

Заслуговує на повагу правова позиція А. Марини, яка зазначає, що основу фінансової безпеки держави становить стабільний розвиток фінансової системи та економічне зростання країни. При цьому основним завданням системи фінансової безпеки є забезпечення захищеності фінансових інтересів усіх суб'єктів господарювання [17]. Складна ситуація у фінансовій сфері України сьогодні свідчить про наявність значних диспропорцій її розвитку, що не може не позначитися на рівні фінансової безпеки країни.

Фінансова безпека держави, за словами О. Івашко, – це ступінь захищеності фінансо-

вих інтересів держави; певний рівень незалежності, стабільності й стійкості фінансової системи країни [18]. У той самий час Н. Грицюк стверджує, що основною умовою фінансової безпеки держави є її здатність здійснювати самостійну фінансово-економічну політику відповідно до власних національних інтересів [19]. Розділяємо думки науковців та вважаємо, що фінансова безпека держави – поняття досить багатогранне в юридичному контексті та надзвичайно актуальне в політичному, бо є результатом практичних заходів із боку законодавчої та виконавчої влади держави у сфері фінансів.

С. Кульпінський фінансову безпеку держави досліджує як цілеспрямований комплекс заходів фіскальної та монетарної політики з метою досягнення стабільності фінансової системи та створення сприятливого інвестиційного клімату [20]. На думку М. Ермошенко, фінансова безпека держави являється станом фінансово-кредитної сфери держави, який характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення в цілому, ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток [21].

В. Амітан стверджує, що фінансова безпека держави представляється як захищеність національних фінансових інтересів; незалежність, стабільність і стійкість фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що становлять загрозу фінансовій безпеці [22].

Проаналізувавши позиції науковців стосовно тлумачення поняття «фінансова безпека держави», узагальнюючи та виокремлюючи найактуальніші твердження, вважаємо за доцільне розглядати фінансову безпеку держави у вузькому та широкому значенні. Відтак у вузькому значенні фінансова безпека держави – це комплекс способів та засобів, за допомогою яких забезпечується належний стан функціонування всіх суб'єктів фінансових правовідносин у державі, що характеризується стійкістю до будь-яких реальних чи потенційних, зовнішніх та внутрішніх негативних впливів, який спроможний забезпечити ефективне функціонування національної фінансової системи, а також її поступальний розвиток.

У широкому значенні фінансова безпека держави забезпечує захищеність фінансових інтересів держави та українського суспільства; створює умови для якісного протистояння існуючим і виникаючим небезпекам і загрозам, які можуть завдати фінансових збитків державі, викликати залежність держави від зовнішніх факторів, підірвати конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників, викликати відтік вітчизняного капіталу за кордон; задовольняє потреби суспільства у фінансових ресурсах і забезпечує поступове економічне зростання; створює сприятливий інвестиційний клімат у провідних системоутворюючих

галузях народного господарства; підтримує належний правовий режим захисту іноземних капіталовкладень; нейтралізує вплив світових фінансів та економічної експансії інших держав на національну безпеку; забезпечує ефективність законодавчого регулювання під час проведення економічних перетворень, а також відповідність національного законодавства міжнародним, у першу чергу – європейським стандартам; дозволяє забезпечити фінансову стабільність держави на визначений період у будь-яких умовах, мінімізувати наслідки кризи грошової і фінансово-кредитної систем; завдяки наявності у своєму розпорядженні відповідного ефективного механізму здійснює фінансовий контроль у сферах розподілу, перерозподілу та використання державного та інших бюджетів; забезпечує ефективність у використанні адміністративних методів під час формування дохідної частини державного та інших бюджетів.

Висновки. Становлення України як незалежного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності та поступове збільшення процесів глобалізації на теренах нашої держави значно збільшує та обумовлює її залежність від зовнішніх економічних чинників, внаслідок чого більшого поширення та значення набувають такі поняття, як національна, економічна та фінансова безпека держави, їх роль у формуванні умов стабільного функціонування всієї системи держави та залучення до світових інтеграційних процесів.

Термін «фінансова безпека» виник досить давно, розглядався з різних точок зору, але в правовому вимірі даний термін розпочав знаходити своє відображення лише в минулому столітті. Саме тому під час визначення даного терміну присутня досить велика кількість прогалин у законодавстві, які потребують подальшого нормативного закріплення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
3. Про дорожній рух : Закон України від 30.06.1993 № 3353-ХІІ / Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3353-12>.
4. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 № 2694-ХІІ / Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>.
5. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
6. Луцик-Дубова Т.О. Основні пріоритети зміцнення фінансової безпеки України / Т.О. Луцик-Дубова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. – № 22. – 2012. – С. 2–7.
7. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг и др. – М., 1999. – 479 с.
8. Бурцев В.В. Факторы финансовой безопасности России / В.В. Бурцев // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 1. – С. 57–62.
9. Тихонова О.В. Методологічні засади визначення дефініції «фінансова безпека» / О.В. Тихонова // Часопис Київського університету права. – № 3. – 2012. – С. 139–143.
10. Економічний енциклопедичний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://subject.com.ua/economic/slovnik/8005.html>.
11. Шолохова Е.В. Финансовая безопасность России в современных условиях / Е.В. Шолохова [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rae.ru/forum/2012/21/662>.
12. Миколайчук А.Б. Методичний підхід до прогнозування рівня фінансової безпеки держави в системі моніторингу / А.Б. Миколайчук // Вісник економіки транспорту і промисловості – 2012. – № 38. – С. 32.
13. Савицька О. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України / О. Савицька // Економічний форум. – 2012. – № 3. – С. 14.
14. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
15. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні – методологія оцінки та механізми забезпечення : автореф. дис. д-ра екон. наук; НАН України / О.І. Барановський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.disslib.org/upravlinnja-ekonomichnoju-bezpekoju-pidpruyemnystva>.
16. Макарик О.В. Місце та роль фінансової безпеки в загальній системі національної безпеки / О.В. Макарик // Наукові праці НУХТ – 2009. – № 29. – С. 125–127.
17. Марина А.С. Фінансова безпека України: проблеми та перспективи / А.С. Марина // Економічний часопис ХХІ. – № 7. – 2013. – С. 46–49.
18. Івашко О.В. Фінансова безпека України в умовах кризових явищ в економіці / О.В. Івашко // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – № 2. – 2015. – С. 61–66.
19. Грицюк Н.А. Методичні підходи до обґрунтування індикаторів оцінки рівня фінансової безпеки підприємства / Н.А. Грицюк // Проблеми науки. – 2008. – № 6. – С. 31–35.
20. Кульпінський С. Роль фінансової безпеки України в поглибленні інтеграційних стосунків з європейськими країнами / С. Кульпінський // Фінансова консультація. – 2000. – № 5. – С. 34–38.
21. Ермошенко Н.И. Определение угрозы национальным интересам государства в финансово-кредитной сфере / Н.И. Ермошенко // Экономика Украины. – 1999. – № 1. – С. 15–18.
22. Амитан В.Н., Маковская Е.А. Финансовая безопасность: основные угрозы и пороговые значения индикаторов / В.Н. Амитан, Е.А. Маковская // ДонДАУ Менеджер. – 2001. – № 2(14). – С. 98–106.